

MEMLEKETİMİZDE BANKACILIK VE KOOPERATİFÇİLİK BAKIMINDAN KÜÇÜK KREDİ

Yazan : *Doçent Dr. Avni ZARAKOLU*

Giriş — 1. Sabit ve az 'gelirli kimselerin kredi ihtiyacı — 2. Küçük zürran kredi ihtiyacı: a. zirai kredinin teşkilâtlanması zarureti — b. Banka bakımından zirai kredi kooperatifleri — c. Kooperatif prensipleri ve memleketimizdeki tarım kredi kooperatifleri — d. Kooperatiflerin ortaklarına kredi tevzii — 3. Küçük esnaf ve san'atkârların kredi ihtiyacı: Halk Bankası — Esnaf kefalet kooperatifleri.

GİRİŞ

Kredinin iki mühim şartı vardır: İtimat ve teminat. Bankalar bu şartları haiz kimselere kredi verirler. Kendilerinden kredi talebinde bulunan kimseler hakkında istihbaratta bulunurlar. Onların itibarlarını tetkik ederler ve bu tetkikat neticesinde müstakrize bir kredi limiti tayin ederek, açacakları kredinin bu limiti aşmamasına dikkat ederler. Bu limit dahilinde verecekleri kredilerin aynı veya şahsi bir teminata bağlanmasını da ihmal etmezler. Bankaların itibarlarını denedikleri büyük işletmelere açık kredi vermeleri mümkündür. Ancak, açık krediler bankaların plâsmanları içinde büyük yekûn tutmaz. Bankalar, bilhassa itibarlarını denemedikleri kimselere açtıkları kredileri bir teminata bağlamak zorundadırlar.

Bankadan kredi alanların itibarını ölçmek bankaya bir külfet yükler. Bankalar malik buldukları teşkilâtları ile bunu muayyen bir mali kudreti bulunan ve muayyen bir haddin üstünde kredi talep edenler hakkında yaparlar. İktisaden zayıf kimselerin talep edecekleri küçük krediler için tahkikatta bulunmak külfet ve masraflarına katlanmak istemezler. Kaldı ki, böyle bir kimseye cüzi bir miktar kredi açılması için yapılması lüzumlu tahkikat ve mürakabe çok defa büyük mikyasta kredi alan bir tacirin tahkik ve mürakabesinden daha karışıktır. Bankalar küçük mukrizlere açacakları krediler hakkında doğru bir teşhis de koyamazlar. Bu nevi krediler, bankanın küçük mukrizler hakkında umumiyetle sahip bulunmadığı

hususî bir teknik ve psikolojiye ihtiyaç gösterir. R. F. Bergengren'in dediği gibi¹, Bankacılar ananeleri ve teşkilâtları itibarıyla küçük kredi davasına yüksekten bakarlar, bu davaya istekli görünmezler.

Küçük mukrizler, bankanın istediği teminata da sahip değildirler. Ken dilerine bankaların kapalı olduğunu görünce mürabahacılar müracaat zoruunda kalırlar.

Bu sebeple, küçük kredi davası eskiden beri devletleri, dini ve sosyal teşekkülleri ilgilendirmiş, bir takım hayır severleri bu nevi krediyi teşkilâtlandırmak için gayret sarfına sevk etmiştir. Muhtelif memleketlerde müşahade ettiğimiz yardım sandıkları ((les Monts de Piété), halk bankaları, esnaf kefalet kooperatifleri, zirai kredi kooperatifleri ilh, bu mühim ihtiyacın tezahür şekillerinden ibarettir.

Tefecilik, paraya şiddetli ihtiyacı bulunan küçük müstakrizin bankalardan normal faizle kredi temin edememesinden doğar. İki türlü tefecilik vardır: 1. Kanunun müsaade ettiği faiz haddinin üstünde para ikraz eden kanunî tefecilik; 2. Müstakrizin içinde bulunduğu sıkışık durumdan veya tecrübesizliğinden istifade ederek, hal ve şartların haklı kıldığı faiz haddinden daha yüksek bir hadde kredi veren tefecilik. Ekseri memleketlerde tefecilikle mücadele etmek gayesi ile azamî faiz haddi kanunen tahdit edilmiştir. Misâl olmak üzere Osmanlı Devleti zamanında vaz edilen 1304 tarihli mürabaha nizamnamesi, Cumhuriyet devrinde neşredilen 2279 sayılı dünç Para Verme İşleri Kanunu ve bu kanunun tâdil ve ekleri zikredilebilir.

Mürabaha nizamnamesinde azamî faiz % 9 olarak tesbit edilmiş, vade ne olursa olsun, teraküm edecek faiz miktarının ana parayı tecavüz edemeyeceği kabul edilerek mürekkep faiz yürütülmesine muayyen haller müstesna cevaz verilmemiştir. 8 Haziran 1933 tarih ve 2279 sayılı Ödünç Para Verme İşleri Kanunu faizden para kazanmak maksadiyle ödünç para verenlere hükümetten müsaade almak mükellefiyetini tahmil etmiş, mürabaha nizamnamesi gibi faiz haddine dair bir takım tahdidi hükümler vazetmiştir. Bu kanunu tadil eden 25/5/1938 tarih ve 3399 sayılı ve 15/8/1951 tarih ve 5841 kanunların gayesi keza aynidir. Son tadilde azamî faiz haddi % 7 olarak tesbit edilmiştir.

Fakat, faiz haddinin kanunla tesbit edilmesi tefeciliğin önüne geçmek için kâfi değildir. Tefeci iktisadî bir zarurete cevap vermektedir. O

1) Tasarruf ve kredi kooperatifleri, Türkçeye çeviren Harun Pastanoğlu, Karınca dergisi, Sayı : 211, Temmuz 1954.

krediye şiddetle ihtiyacı olan, fakat bu krediyi normal şartlarla başka yerlerden temin edemiyen kimselere kredi vermektedir. O halde tefecilik ile müessir bir şekilde mücadele edebilmek için bu nevi küçük müstakrizlere kredi kaynağı bulmak, bir takım kredi müesseseleri meydana getirerek, küçük müstakrizlerin istifadesine arz etmek lâzımdır.

Memleketimizde küçük kredinin teşkilâtlandırılması yolunda ilk teşebbüs, tarihimizin en büyük simalarından birisi olduğunda şüphe olmayan Mithat Paşa tarafından yapılmıştır. Mithat Paşanın 90 sene evvel kurduğu memleket sandıklarından zamanımızda Türkiyenin en büyük kredi müessesesi olan Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası² meydana gelmiştir. Aynı zat tarafından müstehlike kredi yapmak maksadiyle kurulan İstanbul Emniyet Sandığı halen yaşamaktadır. Fakat bu iki banka ile memleketimizde küçük kredi davasının halledildiği, küçük kredinin memnuniyet verici bir şekilde teşkilâtlandırıldığı söylenemez. Başka memleketlerde bir asırdan daha fazla bir maziye sahip bulunan küçük kredi teşkilâtı, bizde bir dereceye kadar Cumhuriyet devrinde kendisinden bahsedilebilecek bir duruma gelebilmişlerdir.

Memleketimizde küçük kredi ihtiyacını üç ana gurup altında tetkik etmek kabildir:

- 1 — Sabit ve az gelirli kimselerin muhtaç bulunduğu istihlâk kredileri;
- 2 — Küçük zürran kredi ihtiyacı;
- 3 — Küçük esnaf ve san'atkârın kredi ihtiyacı.

1 — Sabit ve az gelirli kimselerin kredi ihtiyacı:

Eskidenberi istihlâk maksadı ile alınan krediye, müstakrizi israfa sürükleyeceği kanaati ile iyi bakılmaz. Fakat istihlâk kredisinin takbihi, ortada mevcut bir davanın haline kâfi değildir. İşçi ve küçük memur gibi dar ve sabit gelirli kimselerin muayyen hâdiseler karşısında gelirinden fazla sarfetmeğe mecbur kaldığı, bu fazlayı bankalardan temin edemediği için

---

2) T. C. Ziraat Bankasının itibarı sermayesi 300 milyon lira olup, 1953 yılı sonunda bunun 216,7 milyon lirası ödenmiş bulunmaktadır. Bankanın memleket dahilinde 460 şube ve ajanı vardır. 891.9 milyon lira mevduatı ile memleketimizde mevcut bankalardaki mevduatın 1/3 ünden fazlasını kendisinde toplamaktadır.

Bakınız : Mithat Dülge'nin Milletlerarası Ziraî Kredi Konfederasyonunun üçüncü umumî heyet toplantısına verdiği rapor.

tefecilerin eline düştüğü, ilerde yapacağı tasarrufatı tefeciden ağır şartlarla aldığı krediyi itfaya imkân vermediğinden borçtan bir türlü kurtulamadığı bir vakiadır. Muhtelif memleketlerde, bu nahoş duruma düşmemek için dar gelirli müstehliklerin teşkilâtlandığını, güçlüklerin bizzat kendileri tarafından yenilmesi prensibine uyarak tasarruf ve kredi kooperatifleri kurduklarını görüyoruz.

Memleketimizde müstehlik kredisi en az teşkilâtlanmış bir sahadır. 1867 tarihinde Şurayı Devlet Reisliğine tayin edilerek İstanbula gelen Mithat paşa tarafından, halkın tasarruf sandığı vazifesini görmek ve halka kredi temin etmek maksadiyle kurulan İstanbul Emniyet Sandığı halen yaşamaktadır. Fakat rantabilite kayıtlarına bağlı olan sandık haklı olarak asıl gayesini teşkil eden Mont de Piété muamelelerini gereği gibi yürütemektedir. Bu gün sandık, kaynaklarının büyük bir kısmını ipotek mukabili kredilere taksis etmekte, menkul mal mukabili istihlâk kredilerinin sandık sermayesine nisbeti seneden seneye düşmektedir. Filhakika 1951 de % 7,7 olan bu nisbet, 1952 de % 6,7 ye, 1953 de % 6,1 e düşmüştür.

Müstehlik sınıfının kredi ihtiyacı için, ziraat ve küçük san'atlarda olduğu gibi birleşmeleri kolay değildir. Bazı resmi daire ve hususi müesseselerin memur, müstahdem ve işçileri tarafından yardımlaşma sandıkları kurulmakta, bir kısım memurların kefaleti müteselsile ile bankalardan para temin ettikleri görülmekte ise de, müstehlik kredi mevzuunda teşkilâtlanmış değildir. Güçlüklerin, bizzat kendileri tarafından yenilmesi prensibinin sırrına henüz erişilememiştir. Bu vesile ile kooperatifçilik sahasında, memleketimizde en az muvaffak olan kooperatiflerin istihlâk kooperatifleri olduğunu da zikretmek yerinde olur.

2 — Küçük zürram kredi ihtiyacı :

Memleketimizde küçük kredinin nisbeten iyi denebilecek şekilde teşkilâtlandığı saha zirai kredi sahasıdır. Memleketimizin en büyük kredi müessesesi bu sahada kurulmuştur. Fakat, küçük kredi muamelelerinin arzettiği külfet Ziraat Bankası için de varittir. Banka geniş bir şebekeye malik olmasına rağmen, banka olarak küçük zirai kredi dâvasını halledecek durumda değildir. Muayyen rantabilite kayıtlarına bağlı olan bankanın her yerde şube açmasına imkân yoktur. Ancak, muayyen muamele hacmi beklenen yerlerde şube açılabilir. Memleketimizde küçük köylü işletmeleri hâkimdir. Ekseri ahvalde köylü ailesinin senelik yiyeceği ancak temin edebilen bu işletmelerin, bankanın aradığı teminatı göstermeleri mümkün değildir. Bir numrolu tablodan anlaşılacağı gibi, 2,5 milyon köylü ailesinin yarısından fazlası beş hektardan daha az bir araziye sahip bulun-

maktadır. Diğer bir deyimle ziraatimizde küçük köylü işletmeleri hakimdir.

TABLO : 1

İşledikleri arazi sahasına göre köylerde çiftçi ailelerinin bölünüşü (1952 sonbahar anketi)³.

İşletme sahası (Dekar (4))	Aile sayısı sayı	%	İşlenen saha Hektar	%
1 — 20	773 000	30.6	836 000	4.3
21 — 50	797 000	31.5	2 790 000	14.3
51 — 75	336 000	13.3	2 097 000	10.8
76 — 100	216 000	8.6	1 915 000	9.9
101 — 150	168 000	6.7	2 108 000	10.8
151 — 200	92 000	3.6	1 648 000	8.5
201 — 300	68 000	2.7	1 712 000	8.8
301 — 500	39 000	1.5	1 520 000	7.8
501 — 700	17 000	0.7	1 015 000	5.2
701 den daha fazla	21 000	0.8	3 811 000	19.6
Toplam	2 527 000	100.0	19 452 000	100.0

Bir taraftan işletme sahasının küçük olması, diğer taraftan bu sahanın ekstansif bir şekilde işlenmesi köylünün alıştığı asgari hayat seviyesinin üstüne çıkmasına ve krediye mesnet olabilecek bir varlığa sahip olmasına mâni bulunmaktadır. 1954 mali yılı bütçe gerekçesinde 1953 senesinde ziraatın geliri 7,3 milyar tahmin edilmektedir. Aynı gerekçede memleketimizde üç milyon çiftçi ailesinin mevcudiyetinden bahsedildiğine göre, aile başına vasatı 2428 lira isabet etmektedir ki, ayda 200 lirahık bir gelire tekabül eder. Makine ile ziraat yapan büyük işletmelerin sağladığı büyük gelirler nazarı itibare alınır, küçük çiftçi ailelerinin gelirlerinin bu rakamın bir hayli dununda olduğu kabul edilebilir.

O halde asıl kalkınmak zorunda bulunan bu nevi köylünün bankanın aradığı teminatı göstermesi mümkün değildir. Nitekim banka 1895 den bu yana küçük köylü işletmelerine kredi açabilmek için müteselsil kefalet sistemini inkişaf ettirmek zorunda kalmıştır⁵.

3) İstatistik Umum Md. : 1950 Ziraat Sayımı, Ankara 1953, Sayfa : 11

4) Dekar = 1/10 hektar.

5) Y. S. Atasagun : Türkiyede Ziraî Kredi Kooperatifleri 1929 - 1939, İstanbul 1940, Sayfa : 14 ve müteakip.

Bu nevi ikrazlar, bilâhare kurulan zirai kredi kooperatiflerine zemin hazırlamıştır. Kooperatif şirketler bankalar için rantabl olmıyan küçük zirai krediler için ideal birer teşkilattır. İlk örneğini, 1864 de Almanyada kurulan Raiffeisen sandıklarından alan zirai kredi kooperatifleri, bankaların yetişemediği yerlere de küçük ziraat işletmelerini tefecilerin istismarından kurtaran, memleketteki banka teşkilâtını tamamlayan müesseselerdir. Bu nevi müesseselerin kurulması, her memlekette bir takım idealist önderlerin gayretleri sayesinde olabilmıştır. Almanyada Schultze Delitzsch Raiffeisen, İsviçrede rahip Traver, İtalyada Luigi Luzatti gibi. Memleketimizde de durum başka türlü değildir. Memleketimizde ilk zirai kredi kooperatifleri Aydın incir müstahsilleri tarafından incir piyasasına hakim bulunan Fig Pakers ve İzmir yemiş çarşısının istismarından kurtulmak gayesiyle ve bazı Aydınli müneverlerin ön ayak olması suretiyle kurulmuştur.

Fakat bu hareket Aydın vilayetinin ötesine geçmemiştir. Küçük zürrain kooperatifleşerek, kendi kendine yardım prensibini tahakkuk ettirmesi zannedildiği kadar kolay bir iş değildir. Muayyen sermaye ve mesai iştirâkine lüzum gösteren böyle bir teşkilâtın kurulabilmesi, herşeyden evvel bu teşkilatı meydana getirecek olanların muayyen bir dereceye kadar menfaatlerini müdrük kimseler olmasına bağlıdır. Dünyanın diğer bir çok yerlerinde olduğu gibi sıkı sıkıya kader ve geleneğe bağlı bulunan Türk Köylüsü bu derece uyanık değildir.

Diğer taraftan yukarda işaret edildiği gibi köylü fakirdir. Kurulacak bir kooperatifte ortaklarına ikrazat yapabilmek için kâfi miktarda sermayeyi bir araya getirmelerine imkân yoktur. Zirai kredi kooperatiflerine dışardan yardım zarureti vardır.

İşte 1470 ve 2836 sayılı Tarım kredi kooperatifleri kanunları bu zaruretler içinde meydana gelmiştir.

Bu kanunlara göre kurulan tarım kredi kooperatifleri idare bakımından Ticaret kanununa göre kurulan kooperatiflerden pek farklı değildir. Ortaklardan müteşekkil bir genel kurulun, yönetim kurulları, yönetim kurullarınca tâyin olunan direktörleri, memurları, denetçileri mevcuttur.

Kooperatifin idaresi genel kurulun direktiflerine göre yürütülür. Genel kurul, kooperatifin feshi, birlik teşkili, kooperatif iş bölgesine yeni köylerin dahil edilip edilmemesi ilh. gibi husular hakkında karar almak veya Ziraat Bankasına teklifte bulunmak, kooperatifin bilançosunu, kâr zarar hesabını, iş raporunu tasdik etmek gibi haklara sahiptir. (Ana mukavelename Madde : 19). Kooperatif işlerinin genel kurul tarafından

alınan kararlara göre yürütülmesi yönetim kurulunun vazifesidir (Ana mukavele-name Madde : 23-34) .

Ancak tarım kredi kooperatifleri, idarelerinde hür değildirler. Kooperatiflerin genel kurulları tarafından alınan kararları Ziraat Bankası tarafından tasdik edilmedikçe yürürlüğe konamayacağı gibi, yönetim kurulu azalarının ve denetçilerin intihapları bankanın tasdikine tabidir. Banka kooperatif memurlarının yetiştirilmesine, kooperatiflerin yaptıkları muamelelerin daimi surette kontrolüne büyük önem verir.

Memleketimizde köylülerin büyük bir kısmı okuma yazma bilmez, bilenlerin çoğu da muhasebe ve hesap işlerinden anlamazlar. Bu bakımdan kooperatifin işleri fiilen müdür, muhasip ve kâtip namları altında kooperatife tayin edilen memurlar tarafından yürütülmektedir. Bu memurların sayısı kooperatiflerin iş hacmine göre değişir. İş hacmi geniş kooperatiflerde ayrı müdür, muhasip ve kâtime ihtiyaç olduğu halde küçük kooperatiflerde işler bir tek kâtip tarafından yapılmaktadır. Kooperatif memurları şeklen yönetim kurulunun verdiği kararları tatbik etmekle mükellef iseler de, fiiliyatta idare ellerindedir. Kooperatiflerin muvaffakiyeti bunların dirayet ve vazife aşkına bağlıdır. Bu hal, bir kooperatif muhasibi tarafından Kannca dergisine gönderilen bir mektupta şöyle tasvir edilmekte ve kooperatiflerin memurlarına salâhiyet verilmesini talep edilmektedir⁶.

“Tarım kredi kooperatifleri ana mukavelesinin 23 üncü maddesinde, kooperatif işlerinin yönetim kurulu tarafından çevrildiği yazılmaktadır. Ben şuna kaniimki, köylerimizde mevcut tarım kredi kooperatiflerinin ekserisinde yönetim kurulunun, memurun eli ile tarif edip göstereceği yere imza koymaktan başka işleri yoktur. ”Bununla benim yönetim kurullarını lüzumsuzluğundan bahsetmek istediğim anlaşılmasın. Evet kooperatifler ortakların vaki müracaatları ile kurulmuş, sermayesi onların iştirâk hisseleri ile meydana gelmiş olduğundan ortaklar topluluğunun aralarından birkaç kişiyi idareci ve mürakabeci seçmeleri doğrudur. Fakat şu muhakkakki bu işin kuruluş formalitesidir. Tatbikat başka türüdür. Akşama kadar tarlasında, bahçesinde, dükkânında kendi kazancı peşinde koşan bir kimse kooperatife hiç bir faide sağlamıyacağı gibi icabında bir kaç yönden zararlı da olabilir. Mesela :

- 1- Arandığı zaman bulunmadığı için işlerin aksaması,
- 2- Salâhiyetine güvenerek ve fırsat bilerek kooperatifin işlerini kendi istediğine göre çevirmek istemesi,

6) Karınca dergisi, Sayı : 188, Ağustos 1952

3- Kendisi bakkal, tüccar, yani bir satıcı ise alacaklarını ikrazat zamanlarında almak için kooperatifi alet etmesi,

4- Akraba ve ahabplarına onların isteklerine göre muamele yaptırmağa çalışması gibi.

Kısa geçiyorum. Eğer şimdiye kadar bir kanunsuzluğa ve hadiseye rastlanmamışsa, kadroda çalışan memurların buna mani olması, yönetim kurullarına kanun haricine çıkmamak için teklifleri istenilen şekilde yaptırması ve bir kırgınlığa meydan verilmemesi için hep onların yüzüne gülmesinden ileri gelmektedir. ”

Bu gün sayısı 1300 ü bulan ve 13081 köy ve 720 824 ortağı içine alan zirai kredi kooperatifleri, bazı istisnai hallerden sarfınazar edilecek olursa, bizzat köylüler tarafından değil, yukardan aşağı bir hareketle kurulmuştur. Aldığı kredinin küçüklüğü ve gerekli teminat vasıtasına malik bulunmayışı dolayısıyla doğrudan doğruya bankalardan kredi temin edemiyen köylülerin, şehirli esnaftan, faizden para kazanan tefecilerden ağır şartlarla kredi almaları onları birleştirmeye kâfi gelmemiş, bu işi yapmak devlete düşmüştür. Umumun menfaatini korumakla mükellef bulunan devlet, köylüyü namüsaid şartlarla kredi almaktan kurtarmak için küçük zirai krediyi teşkilatlandırmak mecburiyetini duymuştur.

Dünyanın hemen hemen her memleketinde örneği bulunan bu nevi teşkilatlanmanın en iyi şekli, krediye muhtaç köylülerin kooperatif kurmalarıdır. Çünkü, kooperatif ortaklarının iktisadi durumunu, ödeme kudretini daha sıhhatle tayin edebilmek imkânına sahip olduğundan kredi tevziinde emniyet sağlanır. Muhasip, kâtip gibi idare elemanları hariç, kooperatifin idare organları meccanen çalışıklarından, banka şubesinin açılmasının rantabl olmadığı yerlerde kooperatif en rasyonel bir işletme şeklidir.

b — Banka bakımından tarım kredi kooperatifleri :

Ziraat Bankası zürraa kredi tevziinde geniş surette tarım kredi kooperatiflerinden faydalanmaktadır. Banka bakımından tarım kredi kooperatifleri, kredisinin köylere kadar genişlemesi için zaruri bir teşekkül, adeta Ziraat Bankasının bir şubesi, birer kredi tevzii organı mesabesinde dirler. Kooperatifler yukarda da işaret edildiği gibi her bakımdan Ziraat bankası'nın kontrolüne tâbidirler. Banka, kooperatiflerin defterlerinin nasıl tutulacağı, ana mukavelelerinin nasıl tatbik edileceği ilh. hususlarda talimatnameler hazırlar. Kooperatiflerin ana mukaveleye uygun hareket

edip etmediklerini kontrol eder. Aykırılık görürse kooperatifin İktisat Ve-kâletinin tasvibi ile feshi cihetine gidebilir.

Bizzat banka tarafından hazırlanmış bulunan Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu ve Ana Mukavelesi, bankanın kooperatiflere açacağı kredilerin emniyeti bakımından gerekli hükümleri ihtiva etmektedir. Ortaklar kooperatifin borçlarından müteselsilen ve gayri mahdut surette mesuldürler. Raiffeisen sistemine uygun olan bu şart "birlik kuvvet yaratır" esasına dayanmaktadır. İktisaden zayıf çiftçiler bankalardan kredi almak için münferiden haiz bulunmadıkları itibarı, birleşmek suretiyle temin edebilirler. İtibar varlığa dayanır. Münferiden kâfi varlığa malik bulunmayan köylüler kooperatifleşme sayesinde daha kuvvetli bir varlıkla bankaların karşısına çıkarlar ve muhtaç buldukları krediyi daha kolaylıkla temin ederler. Köylüye münferiden kredi vermek hususunda çekingen davranan bankalar, maddi ve manevi bir varlık ifade eden kooperatife daha emniyetle kredi verirler.

Memleketimizde kurulan tarım kredi kooperatifleri, köydeki paranın köyde kalması prensibini hedef tutmakla beraber, köylümüzün büyük bir kısmının fakir bulunması hasebiyle köyün parası, köyün kredi ihtiyacını karşılamaya kâfi gelmemekte, geniş ölçüde Ziraat Bankası'nın yardımına muhtaç bulunmaktadırlar.

Kanun parayı veren Ziraat Bankası'na ve Devlete kooperatiflerin kuruluş ve idarelerine geniş surette müdahale yetkisi vermiştir. Bankanın yukarıda zikredilen genel kurul kararlarına müteallik tasdik hakkından başka, kooperatifin muamelelerinin iyi bir şekilde kontrolünü temin maksadıyla denetçilerden birisinin Ziraat Bankası'nın kontrolörleri arasından seçilmesi cihetine gidilmektedir⁸. Banka, yönetim kurulunun kararlarını tatbik etmek, kooperatifin hesaplarını tutmak, muhaberatını idare etmekle mükellef idare elemanlarının yetişmelerine büyük bir önem vermektedir.

Kooperatiflerin kuruluş yerlerinin tayininde, ana mukavelelerinin hazırlanmasında bankanın büyük tesiri vardır. Filhakika memleketimizde halen kooperatif kurmağa elverişli olmyan yerler mevcuttur. Kredi kooperatifleri az çok piyasaya bağlı köylüler arasında kurulabilmektedir. Nitekim tarım kredi kooperatiflerinin en kesif olarak kurulduğu yerler, belli başlı ihraç mallarımızın yetiştiği ve para iktisadının hakim bulunduğu mahallerdir. (Aydın, Balıkesir, Bursa, İzmir, Manisa gibi garp vilayetlerimizde, Giresun, Trabzon gibi Karadeniz vilayetlerimizde olduğu gibi).

7) Y. S. Atasağun : Türkiyede Zirai Kredi Kooperatifleri 1929 - 1939, İstanbul 1940, Sayfa 212 ve müteakip.

Tarım kredi kooperatifleri kendi yağı ile kavrulan bir tasarruf ve ikraz sandığı olmaktan ziyade, Ziraat Bankası'nın ileri sürülmüş şubeleri, ajanı gibidirler. Banka muamele hacmi büyük olan yerlerde kooperatiflere muhabirlik yetkisi vermektedir. Bu gibi hallerde kooperatife banka namına mevduat kabulüne ve her türlü banka muamelelerini yapmağa salahiyet verilmektedir. Bankanın muhabirlik vermediği kooperatiflerin vazifesi ise tek taraflıdır. Bunlar tevdiat kabul edemezler, sadece ortaklarına kredi verirler.

Kooperatiflerin vazifeleri arttıkça memur kadrosu da artmaktadır.

Tablo 2 ⁸

	Kooperatif sayısı	Memur kadrosu
1 Memurlu	661	661
2 Memurlu	543	1086
3 Memurlu	94	282
4 Memurlu	2	8
Yekûn	1300	2037

Ziraat Bankası'nın kooperatiflere açtığı kredi eski senelere nazaran mühim gelişmeler kaydetmiştir. 3 numaralı tablodan anlaşılacağı gibi, 1940 senesinde bankanın kooperatiflere açtığı kredi 11 milyon civarında olduğu halde, 1953 senesinde 237,5 milyona yükselmiştir. Kooperatiflerin kendi varlıklarından açtıkları kredilerle birlikte kooperatifler tarafından ortaklara açılan kredi yekûnu 301 milyon lirayı geçmektedir. Banka kooperatif bulunan yerlerde kooperatife doğrudan doğruya kredi açmaktadır. Kooperatiflerin inkişafı bakımından bu kararın büyük bir ehemmiyeti haiz olduğunu söylemeğe lüzum yoktur.

Tablo : 3 ⁸

Yıllar	T.C. Ziraat Bankasının Tarım Kredi kooperatiflerine açtığı krediler (1000 T.L.)	Kooperatiflerin kendi varlıklarından ortaklarına açtığı krediler (1000 T.L.)	Kooperatifler tarafından ortaklara açılan kredi yekûnu (1000 T.L.)
1940	11 150	3 344	14 494
1945	36 897	11 102	47 999
1950	95 955	33 562	129 517
1953	237 561	63 681	301 242

8) Mithat Dülge : a. g. e.

Ancak, kooperatiflere yapılan ikrazatın artışının son dört sene zarfında bankanın kredi hacminde görülen umumi artışla hemahenk olduğunu da unutmamak lazımdır. Hatta bankanın son dört sene zarfında doğrudan doğruya müstahsile açtığı kredilerde daha fazla bir artış mevcuttur (1950 senesinde 233 milyon, 1953 de 709,6 milyon lira). Bunların dışında Ziraat Bankası tarım satış kooperatiflerine, Zirai Donatım Kurumuna kredi açmaktadır. Tohumluk kredisi vermektedir.

Tarım kredi kooperatiflerinin öz varlıklarında da son senelerde mühim görülebilecek artma husule gelmiştir. Bunlar, ödenmiş ortaklık hisselerinden, her sene safi kârdan ayrılan %20 ler ve imece şeklinde yapılacak müşterek ziraat işlerinden ve bağışlardan meydana gelen öz kaynaklar ve ihtiyat akçeden terekküp eder. Tarım kredi kooperatifleri kanununun 26 ıncı maddesi mucibince, tarım kredi kooperatifleri tahsili imkânsızlaşan alacaklarını kapamak maksadiyle ihtiyat akçesi ayırlar. İhtiyat akçesi

- 1) ortğa verilen krediden kesilen %1 lerden,
  - 2) kooperatiften çıka nve çıkarılan ortakların ortaklık payları ile bunların gelirlerinden,
  - 3) kooperatifin yıllık kazancından %50 den aşağı olmamak üzere ayrılan paylardan ve bunların gelirlerinden,
  - 4) hükümetçe verilecek paylardan ve bağışlardan terekküp eder.
- Dört numaralı tablo, son 14 sene zarfında kooperatiflerin üç kalemden ibaret olan öz varlıklarında husule gelen artışı göstermektedir.

Tablo : 4 8

Yıllar	Ödenen ortaklık payları Lira	Öz kaynaklar Yedek akçe		Öz varlıklar yekûnu Lira
		Lira	Lira	
940	3 238 000	232 000	1 732 000	5 202 000
1945	8 227 000	1 768 738	3 284 000	13 280 000
1950	22 790 000	7 307 000	11 301 000	41 398 000
1953	44 463 000	14 004 158	21 433 260	79 900 917

Kooperatifler öz varlıklarının mühim bir kısmını ortaklarına ikraz etmektedir.

C- Kooperatif prensipleri ve memleketimizdeki tarım kredi kooperatifleri:

Memleketimizde tarım kredi kooperatifleri kurulurken, az çok mem-

leketimizin şartları göz önünde bulundurulduğundan, kredi kooperatifleri için akla gelen Raiffeisen prensiplerinin⁹ tamamen tahakkuku mümkün olmamıştır.

Tablo : 5 ⁸

Yıllar	Kooperatif sayısı	Kooperatife bağlı köy sayısı	kooperatife dahil ortak sayısı
1940	543	3 894	138 126
1945	596	5 675	223 672
1950	900	8 775	438 410
1953	1 300	13 081	720 804

Ezcümle, kooperatifin faaliyet sahasının mahdut olması prensibinin tahakkuku her zaman mümkün olamamıştır. 5 numaralı tablodan anlaşılacağı gibi, her köyde bir kooperatif kurmak mümkün olamamış, bazı yerlerde birden ziyade köylerin sekaneleri aynı kooperatife ortak kaydedilmiştir. Bunun sebebi, köylerimizin dağınık ve az nüfuzlu olmaları, küçük kooperatiflerin idare masraflarının altından kalkmalarının güçlüğüdür. Kısaca rantabilite mülahazasıyla kooperatiflerin faaliyet sahalarnın geniş tutulması zaruretinde kalmıştır. Fakat saha genişledikçe, kredinin rasyonel bir şekilde tevzii güçleşir. Kooperatif, müstakrizin tediye kabiliyetini, göstereceği teminatın yerinde olup olmadığını takdirde güçlük çeker. Kredinin kullanılmasını gereği gibi kontrol edemez. Binaenaleyh bankanın küçük kredi tevziinde uğradığı müşkülât, faaliyet sahası geniş kooperatiflerde ortaya çıkar. Muvaffakiyet kooperatifi idare eden memurun dirayetine, idare heyetine seçilecek zevatın işi kavramalarına bağlıdır.

Bu halin düzelmesi köylerin zenginleşmesine, köylülerin piyasa ile münasebetlerinin artmasına bağlıdır. Diğer taraftan, kooperatiflerin bihakkın ortaklar tarafından idaresi okuma yazma ve kültür seviyesi ile ilgilidir. Bu şartlar tahakkuk ettikçe en küçük köylerde bile aynı kredi kooperatifi kurulabilecektir. Zira ancak bu suretle "kooperatif işlerinin meccanen görülmesi" prensibinin tatbiki mümkün olabilir. Muamelesi az olan köylerde maaşlı muhasip veya kâtime bile lüzum kalmıyabilir. Mevcut

9) A. S. İloğlu : İsviçrede Raiffeisen sistemi karşılıklı kredi sandıkları, Ankara 1954.

ana mukavele, kooperatif memurlarından başka yönetim kuruluna hakkı huzur verilebileceğini, denetçilere ücret ita edilebileceğini kabul etmiştir. Halbuki bu nevi kredi kooperatiflerde asıl olan, kooperatif işlerinin ortaklar arasında tesanüde dayanarak ücretsiz yapılmasıdır.

Diğer hususlarda tarım kredi kooperatiflerinde Raiffeisen prensipleri tamamen caridir. Kooperatifin borçlarından dolayı ortakların hudutsuz ve müteselsil mesuliyeti kabul edilmiştir. Fakat, kooperatif faaliyet sahasını birden ziyade köyleri içine alması, birbirini tanımayan kimselere kefil olmak gibi, kefaletin mahiyetine aykırı bir hal meydana getirmektedir. Bundan doğacak tehlike kredi tevziinde çok titiz davranmak suretiyle önlenabilir.

Tarım kredi kooperatifleri Raiffeisen prensiplerine uygun olarak ortaklarına kâr dağıtmaz. Elde edilecek kârın %50 si yedek akçeye, %20 si yukarıda bahsedilen öz kaynak hesabına, %20 si kooperatifin tekâmülü ve kooperatif memurları arasında kurulacak yardım birliklerine sermaye temini için ayrılır. Geri kalan %10 u da teahhütlerini yerine getiren ortaklara ödedikleri faiz nisbetinde Risturn olarak dağıtılır.

d- Kooperatifin ortaklarına kredi tevzi :

Küçük kredi mevzuunda kooperatiflerin bankalara üstünlükleri, ortak müstakrizlerin hakiki ihtiyaçlarını ve tediyeye kabiliyetlerini daha iyi taktir edebilmelerinden ileri gelmektedir. Tarım kredi kooperatiflerinin ana mukavelesinin 44 üncü maddesine göre, kooperatiflerin yönetim kurulları, her sene ortaklarının istihsal ve tediyeye imkânlarını tetkik ve tesbit ederek, her ortağa verilecek kredi haddini tayin eder. Her ortağın kooperatifteki payına göre bir kredi derecesi vardır. (Ana mukavele madde : 12). Ortaklara verilecek kredi haddi, a) kredi derecesi 100 liraya kadar olanlar için bir yıl zarfında istihsal ettikleri ürünlerin safi tutarının %75 ini, b) kredileri 100 liradan 200 liraya kadar olanlar için bir senelik istihsallerinin gayri safi tutarının %50 ini, c) kredileri 200 liradan fazla olanlar keza senelik istihsallerinin gayri safi tutarının %50 sini ve menkul ve gayri menkul mallarının değerinden borçları düşüldükten sonra kalan miktarını geçemez.

Bu suretle tayin edilen hadlerin Ziraat Bankası'nın tasdikine arz edilmesi, satış kooperatifi bulunan yerlerde bu kooperatiflerin mutabakatının alınması lazım gelmektedir.

Görülüyorki, kooperatifler tarafından kredi tevzi, verilen kredinin

vadesinde köylüden tahsilini emniyete almak için çok sıkı kayıtlara tabi tutulmuştur. Açılan kredilerin vadeleri mahsulün idraki ve satışı zamanlarına isabet ettirilmiştir. Ortaklara verilecek ödünç paralar, ortak için tesbit edilecek kredi haddinin %50 sinden aşağı ise bir müteselsil kefil bu haddi aşıyorsa iki kefil gösterilmesi zaruridir. Verilen kredi ortağın ödenmiş payını aşmıyorsa kefil aranmayabilir.

Kredinin tevziinde riayeti lazım gelen bu emniyet tedbirleri kâii görülmemiş, verilen kredinin tahsili bakımından çok sert hükümler konulmuştur. Mesela 2836 sayılı kanunda ve ana mukavelede ortaklık paylarının kooperatife rehin edilmiş sayılacağına, yani ortaklar tarafından hiç bir suretle satılamayacağına ve ortakların kooperatiften başkasına olan borçları için haciz olunamayacağına dair hükümler mevcuttur. 2836 sayılı kanunun 12 inci maddesinde ve ana mukavelenin 53 üncü maddesinde, tarım kredi kooperatiflerinin, ortakların bütün mahsulleri, hayvanları ve zirai istihsal vasıtaları üzerinde rehin hakkına malik buldukları ve bu malların üçüncü şahıslar tarafından haciz edilemeyeceği yazılıdır.

Kooperatif ortaklarına açtıkları kredileri senede bağlarlar. Kanun bu senetleri tahsil bakımından ilam hükmünde saymıştır. 2836 sayılı kanunun 11 inci maddesine göre, tarım kredi kooperatiflerinin köy ihtiyar heyetince veya noterlerce imzaları tasdik edilen alacak senetleri icra iflâs kanununun 38 inci maddesinde yazılı vesikalar hükmündedir. Yâni icra makamları tarafından ilama bağlı bir alacak gibi tahsiline tevessül olunabilir.

Bütün bu sert hükümler, yani aynı bir iktisat sistemi içinde yaşayan köylüye açılan kredilerin donmasına mani olmak, başta Ziraat Bankası olmak üzere zirai kredi organizasyonunun bekasını temin etmek için zaruri görülmüştür. Bu sert hükümler, köylünün sair ticari işletmelerde olduğu gibi muhasebe bilmemesinin, asgari maaşet seviyesinde çalışmasının bir neticesidir.

Açılan kredinin tahsilini temin maksadiyle konulan bu sert hükümler bazı hallerde köylü işletmesini tehlikeye sokabilir. Buna mani olmak üzere ve ana mukavelede, " kuraklık, dolu, sel, hayvan ve nebatlarda baş gösterecek bulaşık hastalıklar gibi afetlerle, fiyat düşüklüğü ve yangın gibi ekonomik ve tabii sebeplerle tahsil edilemeyen kooperatif alacaklarının talikine dair hükümler mevcuttur.

Bütün bu hükümler, zirai kredi organizasyonuna bir nevi amme

menfaatine hadim bir teşkilat karakterini vermektedir. Köylüyü kaldırmak için krediyi köylünün ayağına götürmek isteyen bir teşkilât, tahsil imkânsızlığından dolayı köylü işletmesinin sönmesine razı olamaz. Bu sebepten dolayıdırki, çok defa köylünün ziraat bankasına olan borçlarının teciline müracaat edildiği görülmektedir.

En büyük hüner, kredi tevziinde açılan kredinin köylünün tediyeye kabiliyetini aşmamasını temin etmektir.

Çiftçilerin tarım kredisi kooperatiflerine girmeleri serbesttir. Kooperatiften ayrılmalan, müteselsil ve hudutsuz mesuliyetin bir icabı olarak bazı kayıtlara tabi tutulmuştur. Bir ortağın kooperatiften ayrılması için sekiz sene ortaklık yapmış olması veya başka bir yere taşınması, çiftçilikten vazgeçmesi lazımdır. Ayrılan ortaklar iki yıl müddetçe ortaklık zamanlarındaki kooperatifin zararlarından mesuldürler.

3- Küçük esnaf ve sanatkârların kredi ihtiyacı

Yukarda ziraat için söylenenler, esnaf ve küçük sanat erbabı için de aynen varittir. Tıpkı küçük ziraî işletmelerde olduğu gibi, küçük sanatkârın ve esnafın bankalardan kredi temin etmek imkânları mahduttur. Kâfi garantiye sahip bulunmamaları, küçük miktarda kredi muamelelerinin bankaya tahmil ettiği masrafların fazla olması, bankaların bu nevi kredi açmalarına manidir¹⁰.

Normal şartlarla bankadan kredi temin edemiyen küçük sanatkârlar ve esnaf, muhtaç olduğu işletme kredisini temin etmek maksadiyle bizzarure tefecilere baş vurmak zorunda kalır veya sermayesizlik yüzünden işinde gereken rasyonelleşmeyi tatbik edemez. Küçük esnafın zararları telafi için ziraatte olduğu gibi birleşmesi lazımdır. Schulze Delitzsch sisteminden mülhem halk sandıkları bu birleşmenin eserleridir. Devletler ziraî kredide olduğu gibi, küçük esnaf kredisinin teşkilâtlanmasını himaye ve teşvik etmektedirler.

Filhakika 19 uncu Asrın yansıdan itibaren bir çok memleketlerde görülen temerküz hadisesinin ortaya çıkardığı, siyasi, sosyal ve iktisadi meseleler devletleri orta sınıfın proleterleşmesine mâni tedbirler almağa mecbur etmiştir. Bu tedbirler arasında esnaf kredisinin tanzimi işi büyük bir ehemmiyeti haizdir. Memleketimizde esnaf ve sanatkâr kredisi çok geç ele alınmıştır. 1933 de neşredilen 2284 sayılı kanunla hükûmete esnaf ve küçük sanat erbabının kredi ihtiyacını temin etmek maksadiyle

10) 10.000 lira tutarında 100 muamele ile 1.000.000 lira tutarında 100 muamelenin intacı için bankaca sarfı lâzım gelen zaman ve emek aynıdır. Yâni her iki muamele de aynı umumî masrafı tevhit etmektedir. Halbuki ikinci şıkta bankanın temin edeceği kâr, birinci şıkta nazaran çok fazladır.

halk bakası ve halk sandıkları kurulması için yetki verilmiş ve 1 haziran 1938 tarihinde Halk Bankası A. O. kurulmuştur.

Bu kanunu 1950 de tadil eden 5652 sayılı kanuna uyularak hazırlanan halk bankası ana mukavelesine göre, bankanın itibari sermayesi 10 milyon türk lirası olup, devlet, il özel idareleri, belediyeler, bankalar, kooperatifler ve diğer tüzel kişiler, halk ve esnafın iştirâki ile temin olunacaktır. 1953 senesi sonuna kadar halk bankasının sermayesine 6 numaralı tablodaki iştirâkler sağlanmıştır¹¹.

Tablo : 6

1953 senesi sonunda Halk Bankasının ödenmiş sermaye durumu

Hissedarlar	Ortak adedi	Lira	% nisbeti
Maliye Vekâleti	1	1 200 000	21,82
Bankalar	8	873 000	15,87
Özel İdareler	56	632 900	11,51
Belediyeler	353	643 500	11,70
Kooperatifler	91	1 316 100	23,93
Ticaret Odaları	3	56 600	1,03
Eşhas	2 448	777 900	14,14
Yekûn	2 960	5 500 000	100,00

Banka hukuki hüviyeti bakımından anonim bir şirket olmakla beraber, mahiyeti ve yaptığı iş tarzı bakımından kooperatif bir müesseseyi andırmaktadır. Banka sermayesine, bankaların kooperatiflerin, halkın iştirâkini temin ve teşvik maksadiyle, bunların hisselerine temettü tevziinde rüçhan hakkı tanınmıştır. (Ana mukavele madde : 6 ve 47). Bankanın hissedarı günden güne artmaktadır. 5652 sayılı kanunun neşrinden sonra ¹² vilayetlerden iştirâkler çoğalmıştır. 1953 sonundaki hissedar sayısı 2960 dır. Halk Bankası idare meclisinin 1953 yılı raporuna göre, buldukları kasabalarda halk bankası şubesi açılmasını isteyen esnaf, banka sermayesine memnuniyetle iştirâk etmektedir. Esnafın gayesi temettü hissesinden ziyade, tefecilerden kurtulmak, normal şartlarla kredi veren bir müesseseye kavuşmaktır.

11) Halk Bankası 1953 yılı idare meclisi raporu

12) Bu kanun Halk Bankasına şube açmak yetkisi vermektedir.

Banka, kendisine yapılan mahalli iştirâklerin yekûnu 150 bin lirayı bulan yerlerde şube açmakta, yarım milyon lirayı bulan yerlerde ise, ilgili il genel meclisi veya belediye meclisinin talebi üzerine anonim ortaklık halinde halk sandıkları kurmağa yetkili bulunmaktadır (5652 sayılı kanun madde : 9). Halen Ankara ve İstanbulda birer halk sandığı mevcuttur¹³.

Fakat bu kuruluşlar kâfi değildir. Halk bankası kredi vereceği şahsın itibarına ve göstereceği teminata dikkat etmek mecburiyetindedir. Halbuki, küçük esnaf kredinin bu iki unsuru bakımından zayıf bir müştendir. Buna çare olarak, tek tek zayıf olan esnafın birleşmesi lazımdır. Bu birleşme esnaf kefalet kooperatifleri şeklinde tecelli etmiştir.

Esnaf kefalet kooperatiflerinin zirai kredi kooperatiflerinden farkı, bunlar esnafa doğrudan doğruya kredi açmaktan ziyade, esnafa kredi müessesesi nezdinde kefil olmalarından ileri gelir. Yani bunlar bir kefil ve riziko hamili vazifesini görürler. Fakat bu kooperatifler de kredi kooperatiflerinde olduğu gibi rizikolarını azaltmak, ortakların aldıkları kredileri vaktinde ödemelerini temin etmek maksadiyle ortaklarının kredi dileklerini iyice tetkik ederler, kredi talebinin esnafın mali kudreti dahilinde olmasına dikkat ederler, kredinin makul bir şekilde kullanılmasını kontrol ederler.

Bir kelime ile esnaf kefalet kooperatifleri, halk bankalarının kredi tevziinde zaruri yardımcılarıdır. Esnaf kefalet kooperatifleri kefil oldukları ortaklarının mali durumunu iyice tetkik ettikleri için bankanın bu husus için ayrıca masraf ihtiyarına lüzum kalmaz. Buna mukabil gerekli teminatı elde etmiş olur¹⁴.

Aynı zaruretler karşısında memleketimizde esnaf ve küçük sanatkâr kredisinin 1951 senesinden bu yana esnaf kefalet kooperatifleri kurulmak suretiyle teşkilatlandırıldığı görüyoruz. Zürraa nazaran menfaatlerini daha fazla müdrük bulunan esnaf, mürabahacının elinden kurtulmak için daha süratle teşkilatlanmaktadır. İlk defa 22 Temmuz 1951 tarihinde Ankara esnafının kurdukları esnaf kefalet kooperatifi bütün

13) Ankara Halk Sandığı'nın itibari sermayesi bir milyondur. 1953 sonunda 900 bin lirası tediye edilmiştir. İstanbul Halk Sandığı'nın itibari sermayesi ise üç milyon lira olup, 1953 sonunda bunun 1 799 bin lirası tediye edilmiştir.

14) Fikret Altınoklu : Esnaf kefalet kooperatifleri, Karınca dergisi sayı : 197 Mayıs 1953.

yurtta geniş bir tepki uyandırmış, üç sene içinde 29 esnaf kefalet kooperatifi kurulmuştur. Bu gün sayıları elliye yaklaşmaktadır. Bu kooperatiflerin 1953 sonunda teahhüt ettikleri sermaye miktarı 2 398 000 liradır.

Esnaf kefalet kooperatifleri ile Halk Bankası arasında sıkı bir münasebet mevcuttur. Aradaki bağı kuvvetlendirmek maksadiyle bu nevi kooperatiflerin Halk Bankasına ortak olmasını sağlayacak tedbirler alınmaktadır. Halk Bankası halen 150 bin liralık sermaye topluyan yerlerde şube açmakta ve buralarda esnaf kefalet kooperatifi kurulmasına tevessül olunmaktadır. Son senelerde bu hareketin bütün Türkiye'ye şamil bir hal aldığı, Halk Bankası'nın imkânlarının mahdud olduğunu düşünerek, önleyici tedbirler alındığı görülmektedir. Ekonomi ve Ticaret Vekâletinin 4/7/1953 tarihinde vilâyetlere yaptığı tamim bunu açıkça ifade etmektedir. Bu tamimde şöyle denilmektedir :

“ Memleketimizde birçok vilâyet ve kaza merkezlerinde esnaf kefalet kooperatifi teşkili teşebbüsünde bulunduğu vekâletimize vaki müracaatlardan anlaşılmaktadır.

Esnaf kefalet kooperatiflerinin, esnafın mütekâsif bulunduğu yerlerde onların kalkınmasını ve kredi ihtiyaçlarının karşılanmasını temin edecek faydalı bir sistem olduğu iki yıla yaklaşan tatbikat neticelerinden anlaşılacaktır. İse de bu teşekküllerin bazı kayıt ve şartların tahakkuku halinde kurulmaları lâzım geldiğinin de göz önünde tutulması gerekmektedir.

Bu sebeplerdir ki bu teşekkülün mahiyet ve mekanizması hakkında sarîh fikirleri bulunmayan bazı yerlerdeki vatandaşların vilâyet veya kazaların bu şartları haiz olup olmadığını nazara almaksızın esnaf kefalet kooperatifleri teşkiline teşebbüs ettikleri görülmektedir.

Filhakika yurt içinde yüzbinlerce esnafın kredi ihtiyaçları ile alâkalı bulunan bu mevzu üzerinde hükümetçe hassasiyetle durularak bu ihtiyaçların karşılanması arzu edilmekte ise de, bu gayenin tahakkukunda bazı müşküllerle karşılanmakta ezetimle Halk Bankası'nın kaynak ve imkânlarındaki kıfayetsizlik ve birden bire genişlemeye başlayan teşkilât genişlemesinin istilzam ettiği personel yokluğu başta gelmektedir.

Bu mâniolar giderildikçe gayenin tamamıyla tahakkukuna doğru gidileceği şüphesizdir.

Esnaf kefalet kooperatiflerine yalnız Halk Bankası tarafından kredi sağlanabildiğinden bu bankanın bir şube veya ajansının müessese bulunmadığı yerlerde kurulan esnaf kefalet kooperatiflerinin bu müesseseden faydalanmaları mümkün bulunmamaktadır.

Halk Bankası'nın bir yerde şube açması için de, o yerdeki vatandaşların 150 bin liralık iştirâk hissesi ile Bankaya sermayedar olarak katılmaları lâzım gelmektedir. Bu şartı tahakkuk ettiren vilâyet merkezlerinde Bankanın bir şubesi açıldığı takdirde, o vilâyetin aşağıdaki şartları haiz bulunan kazalarda esnaf kefalet kooperatifi kurulması ve bu kooperatiflerin vilâyet merkezindeki Halk Bankası şubelerinin imkânları nisbetinde kredilenmesi sağlanabilecektir.

Bu itibarla, Halk Bankasının bir vilâyet dahilinde şubesi açılmadan o vilâyet veya kazalarında esnaf kefalet kooperatifleri bulunmasının fiili bir faydası olmayacağından, vatandaşları neticesiz teşebbüslerde bulunmaktan vikâye için aşağıdaki kararların vilâyetlerimizdeki esnafa duyurulması lüzumlu görülmüştür.

1 — Esnaf kefalet kooperatifi kurulacak yerde Halk Bankası'nın bir şubesi bulunması lâzımdır.

2 — Kefalet kooperatifleri şimdilik nüfusu 10 000 den az olmayan yerlerde kurulur. Halk Bankası şubesinin bulunduğu yerlerde nüfus kaydına bakılmaz.

3 — Halk Bankası, kefalet kooperatiflerine kaynak ve imkânları nisbetinde tahsis edebileceğinden, ortak miktarı ve ikraz nisbeti bakımından mutlak bir teahhüt altında bulunmadığı göz önünde bulundurulmalıdır.

Yukardaki şartları haiz olan yerlerde esnaf kefalet kooperatifleri açılması tamamlandıktan ve bankanın teşkilâtı daha küçük yerlere kaymağa başladıktan sonra, tedricen nüfusu 10 000 den az olan yerlerde de mezkûr kooperatiflerin kurulmasına gidileceğine bilgi edinilmesi ve keyfiyetten vilâyetin vilâyetindeki esnafın haberdar edilmesinin temini rica olunur¹⁵. ”

Filhakika, memleketimizde mevcut esnaf ve küçük sanat erbabının 300 milyon liralık küçük krediye ihtiyacı olduğu tahmin edilmektedir. Halbuki Halk Bankasının 1953 sonundaki plasman yekûnu 33,4 milyon lirayı geçmemektedir.

Halk Bankası - Esnaf kefalet kooperatifleri münasebeti bazı bakımlardan Ziraat Bankası ile tarım kredi kooperatifleri arasındaki münasebete benzemekle beraber, her iki kredi teşkilâtı arasında büyük farklar vardır. Her şeyden evvel esnaf kefalet kooperatifleri tarım kredi kooperatiflerinde olduğu gibi, yukarıdan aşağı bir hareket olmaktan ziyade, esnaf ve küçük sanatkârların ihtiyacı duyararak kurdukları teşekküllerdir. Tarım kredi kooperatiflerinde olduğu gibi, esnaf kefalet kooperatiflerini tanzim eden hususi bir kanun mevcut değildir. Bu kooperatifler Ticaret kanunumuzun kooperatif şirketler hakkındaki hükümlerine göre kurulmaktadır.

15) Halk Bankası 1953 yılı idare heyeti raporu.

Esnaf kefalet kooperatifleri, tarım kredi kooperatiflerinin aksine olarak mahdud mesuliyetli kooperatiflerdir. Ortakların mesuliyeti teahhüt ettikleri sermayenin muayyen misli ile tahdit edilmiştir. Mesela Kapalı Çarşı Esnafı ve sanatkâaları esnaf kefalet kooperatifi esas mukavelesinde, her ortak için sahip olduğu hisse tutarının on misli kadar bir mesuliyet kabul edilmiştir. Diğer kooperatiflerde de durum aşağı yukarı aynıdır. Kooperatifin gayesi, kooperatife dahil sanatkâr ve esnafa mesleki faaliyetlerinde muhtaç olduğu krediyi sağlamak için kefil olmaktan ibarettir.

Esnaf kefalet kooperatifleri, Halk Bankası'nın %7 kanuni faiz hadidi ile temin ettikleri kredileri, ortaklık hissesi namı altında yaptıkları %1 zamla ortaklarına kooperatifteki paylarına ve tediye kabiliyetlerine göre tevzi etmektedir. Açılan kredinin vadesi altı ayı geçmemektedir. Bu hal kısa vadeli işletme kredisi kadar orta ve uzun vadeli tesis ve donatım kredisine ihtiyacı bulunan esnaf ve sanatkârların haklı olarak şikâyetini mucip olmaktadır. Esnaf, verilen kredi miktarını da az bulmaktadır. Bursa esnaf kefalet kooperatifi tarafından tertip edilen bir kongrede alınan kararlarda mevcut kredinin kifayetsizliği açık olarak belirtilmiş ve devletten,

1) Halk Bankasının sermayesinin devlet bütçesinden yapılacak yardımla yüz milyon liraya iblağı,

2) tesis kredisi ihdas edilmesi, aylık taksitlere bağlanmak üzere esnafa orta ve uzun vadeli ikrazat yapılması,

3) belediye, özel saymanlık ve diğer resmi teşekküllerin günlük mevduatlarını Halk Bankalarına yatırmaları ilh. gibi hususlar talep edilmiştir.

Demokrat Parti Hükümeti, esnaf kredisine zirai kredide olduğu gibi büyük bir ehemmiyet vermektedir. Büyük Millet Meclisi'nin Kasım 1953 açılış nutkunda Reiscumhurumuz esnaf kredisi hakkındaki ifadeleri bunu göstermeğe kâfidir.

Fakat esnaf davasının sadece kredi temini ile halledilebileceği sanılmamalıdır. Memleketimizde temerküz hadisesi henüz geniş esnaf kütlesi için garp memleketleri derecesinde bir tehlike teşkil etmemekle beraber, esnaf ve küçük sanatkârların maliyetlerini düşürebilmeleri, bir dereceye kadar milli ve yabancı sermaye ile rekabet edebilecek duruma gelebilmeleri için esnaf kredi organizasyonunun, alış, depo ve satış kooperatifleri ile ikmal edilmesi, mümkün mertebe motor kuvvetinden istifadeye çalışılması iktiza eder.

Kefalet kooperatifleri riziko hamili olarak, kredi sistemi içinde bü-

yük bir ehemmiyeti haizdir. Memleketimizde köylüye nazaran daha uyanık olan bu sınıfın teşkilatlanması daha süratle ilerlemektedir. Kısa bir zamanda miktarları elliye yaklaşan esnaf kefalet kooperatifleri, daha fazla kredi temin etmek, ortaklara kefil olmak suretiyle temin ettikleri krediden mütevellit rizikolarını daha fazla dağıtmak ilh. maksatlarla birleşmek gayesiyle harekete geçmişler ve Türkiye Esnaf ve Sanatkârları Kefalet Kooperatifleri Birlik Kooperatifini kurmuşlardır. Ana mukavele- nin beşinci maddesinde Birliğin vazifeleri şöyle sıralanmaktadır :

- a) Türkiye'de kurulmuş ve kurulacak kefalet kooperatiflerinden, birlik kooperatifine dahil olanlar için kredi temininde kefil olmak,
- b) Keflet sistemlerini, Kooperatif statülerini, muhasebe usullerini ve muamelatı tipleştirmek,
- c) Matbu evrak nümuneleri ve talimatnameler hazırlamak, icabında bastırmak,
- d) Mesleki ve sosyal tesisler vücuda getirmek,
- e) Ortak kooperatiflerin hesaplarını ve muamelelerini teftiş ve mürakabe etmek veya münasip göreceği kimselere ettirmek,
- f) Halk arasında kooperatif kültürünün, kooperatif terbiye ve ruhunun teknik kooperatif bilgilerinin yaygın hale gelmesi için lüzumlu teşkilatı kurmak, kurulmuş olanlara yardım veya iştirak etmek, lüzumunda istatistikler, kitaplar, broşür, mecmua, gazete neşretmek,
- g) Yeni kooperatiflerin kurulmasını teşvik ve himaye etmek ve böylece Türkiyede kooperatifleşmeyi genişletmek ve geliştirmek,
- h) Kooperatif kültürünün yayılması uğrunda Milletlerarası sahadaki çalışmalara katılmak,
- i) Ortak kooperatiflerin müracaatları halinde her nevi manevi ve teknik müşavere yardımında bulunmak.

Bütün bu teşkilatın muvaffakiyetinin, Milli Ekonomi'nin verimliliğinin artmasına, milli tasarrufun artmasına bağlı olduğunu unutmamak icabeder. Küçük krediyi kolaylaştıran bütün bu teşkilâta rağmen, kredi için varlık şarttır. Varlık ise verime bağlıdır. Bankaların Milli Ekonomi'yi arzu edilen şekilde finanse edebilmeleri için kaynaklarını arttırabilmeleri milli verimin ve milli tasarrufun artması ile kaimdir.

Memleketimizde ilk olarak kurulan Ankara Esnaf Kefalet Koope-

ratifi 1953 yılı içinde 2000 i geçen ortaklarına 7 milyon lira kadar bir kredi sağlamıştır. Her esnaf ve sanatkâra verilen kredinin azamisi 2-3000 lirayı geçmemektedirki, bu miktarın bugünkü şartlara göre bir şey ifade etmediği meydandadır. 6 aydan daha uzun vadede kredi açılmamaktadır. Gerçi, işletme sermayesi ihtiyacı için bu vâde pek kısa sayılmaz. Fakat tesis ve donatım ihtiyacı için kâfi değildir. Esnafın kendilerine açılan kredinin hiç olmazsa, ziraatte olduğu gibi asgari bir seneye çıkarılmasını, borç senetlerine Merkez Bankası'nca mükerrer iskonto hakkının tanınmasını istemektedirler. Merkez Bankası esnafın ve sanatkârların borç senetlerini zirai senetlerde olduğu gibi iskonto edecek olursa, Halk Bankası esnaf kredisini daha fazla genişletmek imkânını bulacaktır. Gazetelerin yazdığına göre, hazırlanmakta olan yeni Merkez Bankası Kanununda bu hak verilecektir. Bu tedbirin para politikasını alâkadar eden cephesini burada tetkik etmiyeceğiz. Ancak mükerrer iskonto hakkının muayyen bir hadde kadar bir ferahlık getirebileceğine işaret etmek icabeder. Asıl dâva biraz evvel işaret ettiğimiz gibi millî gelir ve tasarrufun artmasıdır.